

Tarixi Zəfərdən Böyük Qayıdışa

Prezident İlham Əliyevin siyasətində regionların sosial-iqtisadi inkişafı mühüm yer tutur. 2003-cü ildən bəri bu sahə üzrə dörd Dövlət proqramı qəbul edilib. Ən başlıcası proqramın qəbul edilməsilə birgə, onun həyata keçirilməsi uğurla təmin edilib. Bu təcrübədə Prezidentin regionlara səfərləri böyük önəm daşıyır. Təbii ki, Ermənistanın işğal altında olan ərazilər bu proqram və səfərlərdən kənarda qalırdı. 44 günlük Vətən müharibəsi – İkinci Qarabağ müharibəsindən sonra, leksikonda “işğal altında olan ərazilər” əvəzinə yeni– “işğaldan azad edilmiş ərazilər” anlayışı meydana gəldi və Prezident İlham Əliyev elə müharibənin başa çatmasından az sonra ilk dəfə işğaldan azad edilmiş rayonlara səfərlər etdi və bu sahədə xüsusi bir ənənə yaratmağa nail oldu.

Bu səfərlərin respublikanın digər rayonlarına səfərlərdən fərqi ondadır ki, onlar yalnız ölkə deyil, regional, eləcə də beynəlxalq əhəmiyyət daşıyır. Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında müttəfiqlik münasibətləri haqqında bəyannamənin də məhz işğaldan azad edilmiş Şuşa şəhərində imzalanması da təsadüfi olmayıb, nəinki rəmzi, eləcə də siyasi əhəmiyyətə malik idi.

İşğaldan azad edilmiş ərazilərə səfərlər həm onlara dair strateji planlar və çox diqqətəlayiqdir ki, həm də mədəni-mənəvi məsələlər ilə (Novruz bayramı münasibətilə 2021-ci il martın 20-də Şuşadan xalqa müraciət, 28 may Respublika günündə Ağdamda baş planın təsdiqi və s.) müəyyən edilir, səfərlərin tarixi, coğrafiyası və əsas konsepsiyası formalaşır.

Prezidentin işğaldan azad edilmiş rayonlara səfərlərinin təşkili də orijinallığı ilə fərqlənir. Səfərlərin Prezidentin idarə etdiyi avtomobil vasitəsilə həyata keçirilməsi görüş və çıxışlaradək ilkin təəssürat yaradır və hər bir səfərə xüsusi emosiya gətirir.

Prezidentin ilk səfəri 2020-ci il noyabrın 16-da işğaldan azad edilmiş Füzuli və Cəbrayıl rayonlarına, o cümlədən Füzuli və Cəbrayıl şəhərlərinə olmuş və sistemli şəkildə davam etdirilmişdir. Hələlik, axırıncı səfər 2021-ci il avqustun 16-da Kəlbəcər və Laçın rayonlarına olub. Bu dövr ərzində Prezident İlham Əliyev ilk səfərin xronoloji ardıcılığına uyğun olaraq Füzuli, Cəbrayıl, Ağdam, Qubadlı, Zəngilan, Şuşa, Laçın, Xocavənd və Kəlbəcər rayonlarında olub. Beləliklə, işğaldan azad edilmiş bütün rayonlar səfərlər ilə əhatə edilib və bu mühüm dövlət tədbirlərinin, belə demək mümkünsə, birinci mərhələsi başa çatıb.

Səfərlərin xronikal baxımdan nəzərdən keçirilməsi onların dinamikasını və həyata keçirilən tədbirlərin intensivliyini müəyyən etməyə imkan verir. Prezident İlham Əliyev səfərlər zamanı daha çox Füzuli rayonunda və Şuşa şəhərində olub. Bu, faktik olaraq Füzulinin işğaldan azad edilmiş rayonların nəqliyyat-kommunikasiya mərkəzinə çevrilməsi ilə əlaqədardır. Şuşa şəhəri isə Prezident tərəfindən Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı elan edilib və Şuşa Bəyannaməsinin imzalanması ilə siyasi missiya da yerinə yetirilib.

Hər bir səfər özlüyündə müstəqil əhəmiyyətə malik olsa da, bir-birilə sıx bağlı olub, ümumi prosesin tərkib hissəsi kimi çıxış edir. Ona görə də bu səfərlərin konseptual baxımdan, yəni həyata keçirilən tədbirlərin və səsləndirilən əsas müddələrin bir araya gətirilməsilə nəzərdən keçirilməsi olduqca vacibdir.

Səfərlər zamanı Azərbaycan torpaqlarının Birinci Qarabağ müharibəsində işğalının səbəbləri, Ermənistanla Azərbaycan arasında Dağlıq Qarabağ münasibətlərinin həllinə dair fəaliyyət, 44 günlük müharibənin başlanması, gedişi, nəticəsi və əhəmiyyəti, hər bir yaşayış məntəqəsi, xüsusilə Şuşa uğrunda gedən döyüşlər, ermənilərin törətdikləri vandalizm aktlarının dünyaya çatdırılması, dəyən ziyanın müəyyən edilməsi, ermənilərin işğal edilmiş ərazilərdə qanunsuz məskunlaşdırılması, bərpa və yenidənqurma proqramı, sülh müqaviləsi, qayıdış və s. mövzular diqqət mərkəzində olub. Bütün bu müddələrin hər dəfə işğaldan azad edilmiş bu və ya digər rayonun real

mühitində səsləndirilməsi onların təsir qüvvəsini daha da artırmışdır.

Qeyd edilən məsələlər içərisində, təbii ki, əsas yeri tarixi zəfər tutur. Digər məsələlər yalnız bu qələbə nəticəsində mümkün ola bilmişdir. Prezident hər bir səfəri zamanı Azərbaycanın 44 günlük müharibədə qələbəsini müəyyən edən şərtlər və bu qələbənin əhəmiyyətini xüsusi qeyd edib. Prezident İlham Əliyev Füzuli və Cəbrayıl rayonlarına 2020-ci il noyabrın 16-dakı səfəri zamanı demişdir: “Füzuli, Hadrut, Cəbrayıl, Zəngilan, Qubadlı, Şuşa və Şuşadan bir gün sonra 70-dən çox kənd azad edildi, bütövlükdə 300-dən çox yaşayış məntəqəsi azad edildi, düşmənin beli qırıldı, düşməni diz çökdü və məcbur oldu noyabrın 10-da o kapitulyasiya aktına imza atdı, məhz bizim gücümüz hesabına. Biz düşməni məcbur etmişik, biz düşməni yerini göstərmişik, biz Azərbaycan xalqının böyüklüyünü göstərmişik”.

Bu fikir Füzuli və Xocavənd rayonlarına 2021-ci martın 15-dəki səfər zamanı belə ifadə edilmişdir: “Bəziləri müharibənin yekunlarını şərh edərkən deyirlər ki, Azərbaycan yeddi rayonu azad edib, bu, belə deyil. Biz yeddi rayonu, Şuşa şəhərini, Suqovuşan qəsəbəsini, Talış qəsəbəsini, keçmiş Hadrut rayonunu, keçmiş Martuni rayonunun böyük hissəsini azad etmişik və tarixi ədaləti bərpa etmişik. Beləliklə, Azərbaycan öz ərazi bütövlüyünü bərpa edərkən tarixi nailiyyətlərə imza atmışdır”. Prezident İlham Əliyev Kəlbəcər və Laçın rayonlarına 2021-ci il avqustun 16-dakı səfəri zamanı qəti şəkildə söyləmişdir: “İkinci Qarabağ müharibəsi, bir daha demək istəyirəm, tarixi Zəfərimizdir. Azərbaycanın çoxəsrlik tarixində buna bənzər qələbə olmamışdır”.

Prezident müharibənin gedişində azad edilən hər bir rayon üzrə keçirilən hərbi əməliyyatların əhəmiyyətinə də diqqəti cəlb etmişdir. Zəngilan, Qubadlı, Hadrut əməliyyatlarının qələbədəki yeri müəyyən edilib. Prezident İlham Əliyev Füzuli və Xocavənd rayonlarına 2021-ci il martın 15-dəki səfəri zamanı demişdir: “Hadrutun azad edilməsindən sonra biz Şuşaya istiqamət götürdük. Şuşa əməliyyatının uğurlu keçirilməsi üçün məhz Hadrutu azad etmək önəmli idi. Yenə də düşmənin bizi gözlemədiyi istiqamətdən Şuşaya yaxınlaşdıq. Dağlardan, dərələrdən, sıldırım qayalardan keçərək, o qayaları dırmaşaraq biz

Şuşanı işğalçılardan azad etdik. Ona görə Hadrut əməliyyatı dünyanın hər bəlmində xüsusi yer tutacaq”.

Şuşanın azad edilməsi isə həm əhəmiyyətinə, həm də müharibənin başa çatmasındakı roluna görə Prezidentin daim diqqət mərkəzində olmuşdur. O, 2020-ci il noyabrın 23-də Ağdama səfərində demişdir: “Təkcə Şuşanın işğaldan azad edilməsi əməliyyatı, əminəm ki, tarixdə əbədi qalacaq. Demək olar ki, yüngül silahlarla dərələrdən, meşələrdən, dağlardan keçərək əlbəyaxa döyüşdə düşməni məhv etdik, Qarabağın tacı olan Şuşanı azad etdik”.

Ən maraqlı məsələlərdən biri sonralar Ermənistanın kapitulyasiyaya uyğun olaraq azad etdiyi rayonlar ilə bağlı idi. İctimai fikirdə hərbi əməliyyat istiqamətlərinin müəyyən edilməsinə dair bəzi mühakimələr və inam var idi. Belə ki, müharibə dövründə Ağdam istiqamətində hücum səbirsizliklə gözlənilirdi, lakin bu baş vermədi. Bunun səbəbi geniş maraq doğururdu. İctimai fikri daim nəzərə alan və hər zaman ona münasibət bildiren Prezident bu barədə də mövqeyini 2020-ci il noyabrın 23-də Ağdama səfərində açıq şəkildə ifadə etməyi lazım bilmişdir: “Müharibənin bütün sirlərini açmaq hələ ki, tezdir. Vaxt gələcək çox maraqlı məsələlər üzə çıxacaq. Ancaq bu gün tam rahat deyə bilərəm ki, Ağdam əməliyyatı planlaşdırılırdı. Biz Ağdamı onsuz da alacaqdıq. Amma itkilər olacaqdı, özü də böyük sayda. Ona görə Şuşanı və noyabrın 9-da 70-dən çox kəndimizi azad edəndən sonra düşmənin beli qırıldı, təslim oldu, ağ bayraq qaldırdı, mənim şərtlərimə əməl etdi və öz məğlubiyyətini etiraf etdi”.

Azərbaycan Ordusu nəinki yüksək döyüş əməliyyatları həyata keçirmiş, eyni zamanda, strateji baxımdan düşmənin hərbi-siyasi iflasına da nail olmuşdur. Prezident İlham Əliyev bu faktorun da önəmi üzərində də dayanmış, Cəbrayıl və Zəngilana 2021-ci il aprelin 26-dakı səfəri zamanı demişdir: “44 günlük müharibə dövründə bir gün belə geriyyə addım atmamışıq. 44 gün ərzində hər bir gün Zəfər günü idi. 44 gün ərzində Ermənistanın bütün cəhdlərinə baxmayaraq, bir dəne də uğurlu əməliyyat keçirə bilməmişlər.

Bax, bu istiqamətdə (Füzuli–Cəbrayıl istiqamətində – K.Ş.) onlar əks-hücum əməliyyatı planlaşdırmışdılar və bunu həyata keçirməyə başla-

mışdılar. Amma bu, onların sonunun başlanğıcı olmuşdur. Çünki həmin əks-hücum əməliyyatı Azərbaycan Silahlı Qüvvələri tərəfindən tamamilə darmadağın edilmişdir, düşməni böyük sayda itki vermişdir və düşmənin onlarla texnikası məhv edilmişdir. Biz məhz bu istiqamətdən – Füzuli–Cəbrayıl istiqamətindən bir çox müdafiə xətlərini keçərək azadlığa yol açmışdıq”.

Müharibədə qələbə ilə erməni ordusu haqqında onun təbliğat maşını ilə yaradılmış miflərə də son qoyulmuşdur. Prezident İlham Əliyev Kəlbəcər və Laçın rayonlarına səfəri zamanı bu miflərin təsnifatını da vermişdir. Bunlar erməni ordusu, erməni əsgərinin cəsurluğu, azərbaycanlıların öz torpaqları uğrunda vuruşmayacağı, erməni ordusunun sərkərdələri, ermənilərin qədim tarixə malik olması və “vəhşi müsəlmanlar” arasında qalması haqqında miflər idi. Azərbaycan Ordusu bu mifləri də darmadağın etdi.

Prezident İlham Əliyev 44 günlük müharibənin dünyaya üçün də böyük əhəmiyyətə malik olduğunu Füzuli və Cəbrayıl rayonlarına 2020-ci il noyabrın 16-dakı səfərində belə qeyd edib: “İkinci Qarabağ müharibəsində qazanılmış qələbə böyük tarixi əhəmiyyətə malikdir. Bu, təkcə Azərbaycanın öz doğma torpaqlarının işğalçılardan azad edilməsi məsələsi deyil. Bu, eyni zamanda, bütün dünyaya, bütün işğalçılara göstərir ki, onların sonu bax, belə ola bilər. İşğalçıların, qəsbkarların sonu belə olacaq”.

Prezidentin səfərlərinin baş tutduğu işğaldan azad edilmiş bütün rayonları birləşdirən əsas ümumi cəhət onların erməni vandalları tərəfindən vəhşicəsinə dağıdılması olmuşdur. Prezident İlham Əliyev hər dəfə bu fakta toxunmuş, erməni faşizminin mahiyyətini açmışdır. Bu barədə əsaslandırılmış fikirlərdən biri Qubadlı və Zəngilana 2020-ci il dekabrın 23-dəki səfərdə belə ifadə edilmişdir: “Mən azad edilmiş bu bölgələrdə olarkən, ermənilər tərəfindən törədilmiş vəhşiliyi görərkən bir daha əmin oluram ki, biz nəinki özümüz üçün, bölgəmiz üçün böyük iş görmüşük. Biz erməni faşizminin başını əzdik. Bizim torpaqlarımızı erməni faşizmi bu günə saldı. Biz Ermənistan faşist dövlətinin, terror dövlətinin belini qırdıq və bu gün məcbur olub, bizim qabağımızda diz çöküb və düzgün nəticə çıxarmalıdır”.

(ardı 2-ci səhifədə)

Tarixi Zəfərdən Böyük Qayıdışa

(əvvəli 1-ci səhifədə)

Ermənilərin işğal edilmiş Azərbaycan torpaqlarında həyata keçirdiyi dağıntı və vandalizm aktları mahiyyət etibarını iki cəhəti aydın şəkildə sərgiləyirdi. Ermənilər bununla, azərbaycanlıların geriyyə dönməsinə mane olmağa çalışırdısa, digər tərəfdən bu torpaqların onlara məxsus olmadığını əyani şəkildə sübut edirdi. Belə ki, onlar 30 ilə qədər davam edən işğal dövründə bu torpaqlarda bir dənə də olsun quruculuq layihəsinə imza atmamışdılar.

Dövlət başçısının səfərləri zamanı müəyyən iqtisadi layihələrə start verilməsi və ya başa çatdırılmasının qeyd edilməsi üstün yer tutmuşdur. Bu layihələr strateji əhəmiyyətinə, miqyasına və yerinə yetirilməsi vəziyyətinə görə, post-müharibə dövrü keçirmiş digər ölkələrdən daha yüksək səviyyədədir. Bu layihələr demək olar ki, tam şəkildə Azərbaycan dövlətinin hesabına maliyyələşdirilir. Onların içərisində avtomobil və dəmir yollarının çəkilməsi, su elektrik stansiyaları və hava limanlarının tikilməsi və digər mühüm iqtisadi proqramlar üstünlük təşkil edir.

Prezidentin səfərləri bu və ya digər layihənin təməlinin qoyulması və ya tikintisinin başa çatdırılması ilə əlamətdar olmuşdur. Belə ki, Prezidentin səfərlərindən aydın olur ki, 2020-ci il noyabrın 16-da işğaldan azad edilmiş torpaqlarda icra edilən ilk layihə kimi Füzuli-Şuşa avtomobil yolunun, 2021-ci il yanvarın 14-də Əhmədbəyli-Füzuli-Şuşa avtomobil yolunun 27-ci kilometrində Füzuli-Şuşa yolunun, həmçinin Füzuli rayonunda hava limanının, fevralın 14-də Füzulidə Horadiz-Ağbend dəmir yolu xəttinin, Zəngilanın Ağalı kəndində ağıllı kəndin, martın 15-də Füzuli-Hadrut avtomobil yolunun, Hadrut-Cəbrayıl-Şükürbəyli avtomobil yolunun, aprelin 26-da Zəngilanda Beynəlxalq Hava Limanının, Horadiz-Zəngilan avtomagistral yolunun, Toğanalı-Kəlbəcər avtomobil yolu üzərində Murovdağında inşa olunacaq tunelin, avqustun 16-da Kəlbəcər-Laçın avtomobil yolu üzərində tikiləcək tunelin, Laçın hava limanının və s. layihələrin təməli qoyulmuş, daxili əhəmiyyət daşıyan 700 kilometr uzunluğunda yolların çəkilişi həyata keçirilməyə başlamışdır. Eyni zamanda, bir sıra layihələr, o cümlədən 2021-ci fevralın 14-də Laçının Güləbird kəndində ilk infrastruktur layihəsi kimi su elektrik stansiyasının açılışı həyata keçirilmiş, digər proqramların da yaxın vaxtda yerinə yetiriləcəyi müəyyən edilmişdir.

Prezident İlham Əliyevin işğaldan azad edilmiş rayonlara səfərləri zamanı diqqət mərkəzində duran ən önəmli məsələlərdən biri keçmiş məcburi

köçkünlərin doğma torpaqlarına qayıtması haqqında fikirlər idi. Prezident Füzuli və Şuşa şəhərlərinə 2021-ci il yanvarın 14-dəki səfəri zamanı demişdir: "Böyük qayıdış başlayır, bütün işlərə start verildi. Əminəm, necə ki, düşməni qısa müddət ərzində torpaqlarımızdan qovduq, – cəmi 44 gün ərzində, – bizim tarixi dədə-baba torpağımız olan Qarabağı da qısa müddətdə bərpa edəcəyik".

Bunun üçün işğaldan azad edilmiş ərazilərin yenidən qurulması modeli də hazırlanıb. Bu "ağıllı kənd" və "ağıllı şəhər" modelidir. Bərpa ediləcək birinci kənd də Zəngilanın Ağalı kəndi müəyyən edilmişdir. Prezident İlham Əliyev Cəbrayıl və Zəngilan rayonlarına 2021-ci il aprelin 26-dakı səfəri zamanı demişdir: "Əslində, bu, azad edilmiş torpaqlarda inşa edilən birinci kənddir. Əlbəttə ki, bu kəndin çox böyük önəmi var. Çünki "Böyük qayıdış" bu gün başlayır".

2021-ci il mayın 28-də isə daha bir tarixi hadisə baş vermişdir. Ağdamın baş planı təsdiq edilmişdir. "Ağıllı kənd" də olduğu kimi bu baş plan da ictimaiyyət nümayəndələrinə təqdim edilmişdir. Prezident İlham Əliyev demişdir: "Hesab edirəm ki, bu gün tarixi gündür. Çünki bu gün azad edilmiş torpaqlarda birinci Baş Plan artıq təsdiqlənir. İndi Şuşa şəhərinin Baş Planı hazırlanır, artıq bir müddətdən sonra təsdiqlənəcək. Füzuli şəhərinin, Cəbrayıl şəhərinin, digər şəhərlərin Baş Planları üzrə iş gedir. Amma birinci Baş Plan, bax, burada təsdiqlənəcəkdir".

Təbii ki, bu tədbirlərin başlıca məqsədi Böyük qayıdışın başlanması və uğurla həyata keçirilməsi ilə əlaqədardır. Prezident bu bərədə də fikirlərini tezliklə dədə-baba torpaqlarına dönəcəyi günü həsrətlə gözləyən məcburi köçkünlərə Kəlbəcər və Laçın rayonlarına 2021-ci il avqustun 16-dakı səfəri zamanı belə çatdırmışdır: "Keçmiş məcburi köçkünləri azad edilmiş torpaqlara tədricən qaytarmaq da gündəlikdə duran məsələdir. Mən artıq bildirmişəm, Zəngilan rayonunda bir neçə aydan sonra artıq birinci qrup keçmiş köçkünlər yerləşəcək. Eyni zamanda, Ağdam, Cəbrayıl, Füzuli və Xocavənd rayonlarında da pilot kəndlər seçildi. Artıq işlər gedir ki, o kəndlərin bərpasına start verək və vətəndaşları oraya qaytararaq".

Prezident İlham Əliyevin işğaldan azad edilmiş rayonlara səfərləri bir sıra siyasi və iqtisadi tədbirlərin hazırlanması və həyata keçirilməsilə birgə, nəzəri məsələlərin həllinə də imkan vermişdir. Bu sırada ərazilərin işğaldan azad edilməsindən sonra aparılan yeni iqtisadi rayonlaşmanı xüsusi qeyd etmək olar. Prezident qeyd edilən səfəri zamanı demişdir: "Bildiyiniz kimi, mənim Sərəncamımla 14 iqtisadi rayon yaradıl-

dı. Onların arasında iki iqtisadi rayonun yaradılması diqqət çəkdi – Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonları yaradıldı. Hesab edirəm ki, bu da çox düzgün addımdır. Bu, həm tarixə əsaslanır, eyni zamanda, gələcəyə əsaslanır. Çünki, həm Qarabağ, həm Zəngəzur bizim tarixi dədə-baba torpağımızdır. Qarabağ iqtisadi rayonunda bütün Qarabağ bölgəsinə aid olan rayonlar birləşdi. Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonunda Şərqi Zəngəzura aid olan rayonlar birləşdi.

Qərbi Zəngəzur isə hazırda Ermənistanın nəzarəti altındadır. Ancaq Zəngəzur dəhlizinin çəkilişi nəticəsində əlbəttə ki, biz bu dəhlizdən istifadə edib öz vətəndaşlarımızı dədə-baba torpaqlarımıza qaytaracağıq. Belə planlar var və bu da təbiidir. Çünki bizim vətəndaşlar indiki Ermənistan ərazisindən, təkə Zəngəzur mahalından yox, Göyçə mahalından da, – bura ilə həmsərhəddir, – zorla qovulmuşlar və onların tam haqqı var ki, gedib öz dədə-baba torpaqlarında yaşasınlar. Biz bunu sonrakı mərhələyə saxlayırıq".

Prezident İlham Əliyevin işğaldan azad edilmiş ərazilərə dair siyasətində Azərbaycan və Türkiyə arasındakı müttəfiqlik müqaviləsinə dair bəyannamənin Şuşada imzalanmasının təşkili xüsusi yer tutur. Həm Azərbaycan, həm də Türkiyə respublikaları prezidentlərinin Şuşa Bəyannaməsinə dair 2021-ci il 15 iyun bəyanatlarında onun imzalanmasının tarixi şərtləri və əhəmiyyəti hərtərəfli şərh olunmuşdur. Prezident İlham Əliyev müharibədə qələbənin əldə edilməsində Türkiyənin rolunu yüksək qiymətləndirərək demişdir: "Əlbəttə, Türkiyə kimi müttəfiqi olan Azərbaycan İkinci Qarabağ savaşında bundan ruhlanaraq tarixi missiyanı yerinə yetirdi, ədaləti bərpa etdi, ərazi bütövlüyünü bərpa etdi".

Beləliklə, Prezident İlham Əliyevin işğaldan azad edilmiş ərazilərə səfərləri post-müharibə dövrünün vacib tarixi hadisəsidir. Demək olar ki, işğaldan azad edilmiş Kəlbəcər rayonu ilə bu bölgələrin hər birinə səfər həyata keçirilmiş, bu mühüm tədbirin müəyyən bir mərhələsi başa çatmışdır. Prezident İlham Əliyevin bu səfərlərinin işğaldan azad edilmiş ərazilər üzrə proqramının həyata keçməsinədək davam edəcəyi və bundan sonra da, yeni-yeni mərhələlərə yol açacağı aydındır. Bu səfərlər həm Qarabağ, həm də Şərqi Zəngəzurun tarixi salnaməsində mühüm yer tutacaqdır.

Kərim ŞÜKÜROV,
AMEA Tarix İnstitutunun baş
direktoru, tarix elmləri doktoru,
professor